

REFERENCE TO GOD IN THE OATH (AFFIRMATION) OF PRISON GUARDS IN POLAND OVER THE CENTURIES

Odwołanie do Boga w przysiędze strażników więziennych w Polsce na przestrzeni wieków
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9187-8649> E-mail: jerzy.czolgoszewski@uwm.edu.pl

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2024.34.18>

Wprowadzenie

Pojęcie terminu przysięga (łac. *iuramentum*), która swoimi korzeniami sięga czasów starożytnych, nie różni się od używanego współcześnie. Rozumie się ją jako uroczyste zobowiązanie do określonego postępowania czy przestrzegania pewnych zasad. Pojęcie przysięgi jest synonimicznym pojęciem ślubowania, które w historycznym ujęciu odróżniało się odwołaniem w swej rocie do Boga. Według Grzegorza Maronia ślubowanie jako instytucja prawna musi spełniać kilka warunków. Ma odbywać się na mocy przepisów prawa, mieć uroczysty, publiczny, zwykle ustny charakter. Powinno zawierać przyrzeczenie lub zapewnienie określonego postępowania, mieć urzędowo określoną treść, a także często być składane w ściśle określonej formie¹.

Na przestrzeni wieków od pierwszego znanego z XVI w. zaprzysiężenia sługi miejskiego powołanego do sprawowania pieczy nad więźniami aż do końca II Rzeczypospolitej strażnicy więzienni składali przysięgę. Od zakończenia II wojny światowej do czasów współczesnych funkcjonariusze więziennictwa składają ślubowanie.

Celem artykułu jest próba analizy odwołania do Boga w rocie przysięgi strażników więziennych od czasów najdawniejszych do współczesnych. Badaniu poddano źródła archiwalne przechowywane w archiwach państwowych i zakładowych, w tym akta osobowe strażników więziennych oraz źródła prawa różnej rangi organów władzy państwowej.

1. Średniowiecze

Przysięga od najdawniejszych czasów traktowana była jako dowód prawdomówności. W średniowiecznej Polsce odgrywała ważną rolę w stosunkach społecznych oraz prawnych. Dostępna literatura omawia składanie przysięg i ich ceremoniał zwłaszcza w odniesieniu do inaugurowania władzy (traktowane jako ślubowanie), a także odnosi się do przysięg składanych w sądzie². Ponieważ ówczesne więzienia często lokowano w podziemiach ratusza, władze miasta powierzały strażnikom miejskim także zadania związane z pilnowaniem więźniów. Na przykładzie Krakowa wiemy, że o przyjęciu nowych strażników decydował hutman ratuszowy oraz że wiertelnicy i pachółkowie miejscy składali przysięgę³.

Jedyny znany tekst średniowiecznej przysięgi zawierającej odniesienia do obowiązków związanych z nadzorem i opieką nad więźniami, zachował się w księgach miejskich Torunia⁴.

¹ G. Maroń, *Instytucja ślubowania prokuratorskiego w polskim porządku prawnym*, „Prokuratura i Prawo” 2019, nr 11-12, s. 66.

² Z. Dalewski, *Władza, przestrzeń, ceremonia. Miejsce i uroczystość inauguracji władcy w Polsce średniowiecznej do końca XIV w.*, Wyd. Neriton, Warszawa 1996, s. 133-189; R. Hube, *Roty przysięg krakowskich z końca wieku XIV*, „Biblioteka Warszawska” 1874, t. 4, s. 184-211; H. Kowalewicz, W. Kuraszkiewicz, *Wielkopolskie rotę sądowe XIV-XV wieku*, t. I-V, PWN, Poznań-Wrocław 1959-1981; P. Rogowski, *Przysięga w średniowiecznym prawie polskim*, Wyd. KUL, Lublin 2016, s. 135.

³ J. Suproniuk, *Miejskie służby porządkowe a społeczeństwo w Polsce XIV-XVI w.*, „Przegląd Historyczny” 1999, nr 90/2, s. 118-123; P. Wiencierz, *Iuramentum na inaugurację władcy w mieście średniowiecznym. Przykład Krakowa*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2017, t. LXIX, z. 2, s. 335.

⁴ M. Targowski, *Dzieje toruńskiego więziennictwa od średniowiecza do końca XVIII wieku*, [w:] A.

Przed objęciem obowiązków strażnicy więzienni, podobnie jak pozostali słudzy miejscy, składali radzie miejskiej przysięgę. Wiadomo, że przysięga odbywała się w języku polskim lub w języku niemieckim, a zależało to prawdopodobnie od tego, jakim językiem posługiwał się sługa miejski wykonujący swoje obowiązki⁵.

Z dotychczasowych badań wynika, że w okresie średniowiecza w prawie polskim wyróżnić można kilka form przysięgi, a jedną z najważniejszych była przysięga cielesna. Cieleśność przysięgi wyrażała się w dwóch aspektach. Pierwszym był akt osobistego uczestnictwa w ceremonii, a drugi przejawiał się w dotknięciu rzeczy świętej. W ten sposób przysięgający miał dobrowolnie powoływać się na Prawdę Objawioną oraz deklarować jak najlepsze intencje dotyczące postępowania zgodnego z zasadami wiary. Obecność Boga podczas przysięgi wyrażało się w uznaniu rzeczy świętej, której przysięgający dotykał, za ucieleśnienie bądź ciało samego Jezusa Chrystusa⁶.

2. I Rzeczpospolita

Po raz pierwszy z przysięgą strażnika więziennego w I Rzeczypospolitej spotykamy się w 1783 r., kiedy do zarządzania więzieniem w Prochowni zostali skierowani żołnierze chorągwi marszałkowskiej. Wówczas stojący na czele więzienia, nazywany intendentem, porucznik Antoni Jabłonowski złożył ją marszałkowi wielkiemu koronnemu Michałowi Mniszchowi⁷.

Analiza treści przysięgi wskazuje, że najważniejszą jej częścią było zobowiązanie nadzorczy do sumiennego wypełniania przepisów dotyczących działalności więzienia. Obowiązki te określał w swoich ordynacjach marszałek wielki koronny. Pierwszy zakres zadań dotyczył spraw związanych z przyjmowaniem więźniów. Nadzorca mógł przyjąć nowego więźnia tylko na podstawie decyzji marszałka. Druga sfera jego obowiązków związana była z dbaniem o ład i porządek w więzieniu oraz zapobieganiem buntom i ucieczkom więźniów. W tym celu ustalał skład strażników do pilnowania więźniów, sprawdzał stan techniczny obiektu oraz przeprowadzał różnego rodzaju rewizje.

Kolejnym zadaniem było kierowanie więźniów do pracy. Umawiał z kontrahentami charakter zatrudnienia i wysokość wynagrodzenia oraz prowadził dokumentację umożliwiającą kontrolę jej wykonania i rozliczenia. Następny obszar jego kompetencji dotyczył spraw finansowych oraz zakupu żywności. W celu odciążenia budżetu pilnował aby więźniowie udający się do pracy zabierali puszki na jałmużnę oraz oszczędnie dysponował posiadanymi środkami finansowymi dokonując tanich zakupów żywności, ubrań itp. Ponadto do jego obowiązków należał codzienny, wieczorny obchód obiektu oraz nocne przechowywanie kluczy do więzienia. Aby podjąć tym wszystkim obowiązkom, nadzorca korzystał z przywileju posiadania służbowego mieszkania na terenie więzienia⁸.

3. Królestwo Polskie

Krótko po tym, jak w 1815 r. powstałe Królestwo Polskie, na wszystkich jego poddanych nałożono obowiązek złożenia przysięgi wierności carowi, tytułującemu się także królem Polski. Ten rodzaj przysięgi – zwanej homagialną – składano pięciu kolejnym carom rosyjskim wstępującym na tron. Drugi rodzaj przysięgi dotyczył sytuacji związanych z obejmowaniem różnych urzędów i stanowisk państwowych i tę przysięgę nazywano „na wierność służby”⁹.

Szatkowska, J. Horowski (red), *Areszt Śledczy w Toruniu. Historia i teraźniejszość*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2014, s. 19.

⁵ Archiwum Państwowe w Toruniu, Akta Miasta Torunia, Katalog II, sygn. VIII-66, s. 6, 36.

⁶ P. Rogowski, op. cit., s. 132-133.

⁷ J. Rafacz, *Więzienie marszałkowskie w latach 1767-1795*, Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Lwów 1932, s. 16-17.

⁸ J. Rafacz, op. cit., s. 9-24.

⁹ W. Jemielity, *Przysięga władcom Królestwa Polskiego z udziałem duchowieństwa katolickiego*, „Prawo Kanoniczne” 2002, nr 45/3-4, s. 211-212.

Pierwsze przepisy dotyczące składania przysięgi na wierność służby Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji (KRSWiP) wydała 17 września 1823 r. Instrukcja więzienna, którą zatwierdził namiestnik gen. Józef Zajaczek, nakładała na wszystkich wstępujących do służby więziennej, zarówno na stanowiska oficjalistów, jak i sług więziennych, obowiązek wykonania tej przysięgi¹⁰.

KRSWiP w 1859 r. ustaliła, że od każdego kandydata odbierana będzie przysięga na wierność służby według ustalonego wzoru, w obecności osoby duchownej. Określono, że przysięga ma się odbywać najpierw słownie, a następnie przez podpisanie jej roty. Procedurę przyjęcia do służby kończyła tzw. instalacja na stanowisku, polegająca na zapoznaniu kandydata z obowiązkami oraz sporządzeniu stosownego protokołu¹¹.

Strażnicy przysięgę składali w języku polskim i po polsku sporządzone były protokoły. Rota była bardzo zawiłą kopia tłumaczenia z języka rosyjskiego. W pierwszej części kierowała się do Boga. Następnie mówiła o konieczności wiernej służby carowi, włącznie z poświęceniem dla niego życia, aż do ostatniej kropli krwi. Nakładała obowiązek donoszenia o wszelkiej działalności szkodliwej dla jego władzy. Zobowiązywała do przestrzegania tajemnicy, posłuszeństwa bezpośrednim zwierzchnikom oraz sumiennego wykonywania obowiązujących przepisów. Odwołanie do Boga w zakończeniu miało wzbudzać strach przed potencjalnymi konsekwencjami niedotrzymania przysięgi. Zgodnie z procedurą najpierw jej słowa wygłaszane były ustnie, a na zakończenie, np. katolicy całowali biblię i krzyż oraz wypowiadali Amen. Dopełnieniem ceremonii było podpisanie protokołu zarówno przez strażników, jak i nadzorcę odbierającego przysięgę¹².

Proces rusyfikacji Królestwa Polskiego, który nastąpił po powstaniu styczniowym w 1863 r., odbił się reperkusjami również na systemie więziennym. Zmiany objęły także składanie przysięgi na wierność służby, która odbywała się już tylko w języku rosyjskim i przyjęła wzór rosyjski. Rota wygłaszana przed powstaniem styczniowym w języku polskim, jak i w okresie późniejszym w języku rosyjskim, aż do klęski zaborcy, różniła się praktycznie tylko imieniem aktualnie panującego cara i jego następcy¹³.

4. II Rzeczpospolita

Po klęsce zaborców urzędnikiem Państwa Polskiego mógł zostać każdy Polak spełniający określone ustawą warunki. Po zgłoszeniu się kandydata do służby osoba dokonująca mianowania lub zwierzchnik właściwego urzędu organizował ceremonię złożenia przysięgi. Do jej odebrania mógł być dodatkowo powołany urzędnik lub osoba duchowna tego wyznania, do którego należał składający przysięgę. Jej wykonanie miało odbywać się przez odczytanie roty przez przysięgającego bądź powtarzanie jej treści za osobą odbierającą przysięgę¹⁴.

Rada Regencyjna Królestwa Polskiego przesądziła o religijnym charakterze przysięgi, ustalając, że osoby należące do wyznań chrześcijańskich będą rozpoczynać ją przywołaniem do „Pana Boga Wszechmogącego w Trójcy Świętej Jedynego”, a kończyć wezwaniem „Tak mi Panie Boże dopomóż i niewinna Syna Jego Męka”. Podobny religijny charakter miały rotы wyznawców mojżeszowych oraz mahometan, ponieważ rozpoczynały się przywołaniem do „Pana Boga Wszechmocnego”, a kończyły wezwaniem „Tak mi Panie Boże dopomóż”. Wymiar

¹⁰ *Instrukcja więzienna, dnia 17 września 1823 r.*, Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego: Wydział Spraw Wewnętrznych, cz. VI, O aresztach i więzieniach, t. I, Drukarnia S. Orgelbranda, Warszawa 1868, s. 341.

¹¹ *Instrukcja dla więzień i zakładów karnych Królestwa Polskiego*, Drukarnia S. Orgelbranda, Warszawa 1859, s. 15; Ustawa o Służbie Cywilnej w Królestwie Polskiem, dnia 10 (22) marca 1859 r., art. 10, *Dziennik Praw Królestwa Polskiego* z 1859, nr 162, t. LIII, s. 80-81.

¹² Archiwum Państwowe w Suwałkach, sygn. 6, k. 46-47, 53, 138-140.

¹³ Устав о Службе по определению отъ правительства, Сводъ законовъ Российской империи, т. III, ст. 185, Санктпетербургъ 1876, s. 42; „Тюремный Вестникъ” 1894, № 8, s. 409-410.

¹⁴ *Reskrypt Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego z dnia 11 czerwca 1918r. oraz tymczasowe przepisy służbowe dla urzędników państwowych*, *Dziennik Praw Królestwa Polskiego* z 1918, nr 6, poz. 13, s. 30-37.

religijny przejawiał się także w ustalonym ceremoniale zaprzysiężenia. Osoby wyznania rzymskokatolickiego oraz ewangelickoreformowanego i ewangelickoaugsburskiego składać miały przysięgę przed krucyfiksem, a osoby wyznania mojżeszowego trzymając Torę w ręku. Ceremonia wymagała, aby chrześcijanie przy wygłaszaniu roty mieli podniesione dwa palce prawej ręki do góry, a osoby wyznania rzymskokatolickiego dodatkowo po jej wygłoszeniu całowały krzyż. Wyznawca judaizmu mógł zamiast trzymać Torę, położyć na niej dwa palce. W stosunku do osób wyznania ewangelickiego poczyniono dodatkowe zastrzeżenia, po pierwsze przyjmujący przysięgę miał się upewnić, że ślubujący jest konfirmowany (ochrzczony i bierzmowany) oraz wskazać mu ważność i świętość tego religijnego aktu. Dopełnieniem aktu miał być protokół, w którym należało zamieścić datę, imię i nazwisko składającego przysięgę, oznaczenie obejmowanego urzędu oraz dosłowny tekst przysięgi. Na protokole wymagano podpisów osoby przysięgającej, jak i osób uczestniczących w przysiędze¹⁵.

Dla wszystkich nowo przyjętych funkcjonariuszy, którzy rozpoczęli służbę w stołecznych więzieniach odrodzonej Polski, Sekcja Więzienna 30 listopada 1919 r. zorganizowała ceremonie składania przysięgi. Taka uroczystość odbyła się m.in. w Więzieniu w Mokotowie, gdzie nadano jej szczególną oprawę, ponieważ uczestniczył w niej m.in. szef Sekcji Więziennej Jan Zakrzewski. Ceremonia miała charakter religijny, który przejawiał się w złożeniu przez przysięgających oświadczenia, że są wyznania rzymskokatolickiego oraz w udziale duchownego, który odbierał przysięgę wraz z szefem Sekcji Więziennej. Po wygłoszeniu roty przysięgający otrzymali egzemplarz „Tymczasowych przepisów służbowych dla urzędników państwowych” oraz oświadczyli, że powyższym przepisom się poddają. Następnie składający i odbierający przysięgę wraz z osobami asystującymi poświadczyli jej złożenie podpisami na protokole. W tym samym dniu podobna uroczystość z udziałem zaproszonych gości odbyła się na Pawiaku¹⁶.

Po objęciu władzy przez naczelnika państwa Józefa Piłsudskiego nazwa Królestwa Polskiego została zmieniona i od 2 grudnia 1918 r. przysięgano już Republice Polskiej¹⁷.

Pierwszy tekst przysięgi dozorców więziennych w odrodzonej Polsce należy ocenić pozytywnie, ponieważ miał nie tylko charakter religijny przez odwołania do Boga, lecz także miał wydźwięk patriotyczny. Po latach zaborów dozorca więzień przysięgali „Ojczyźnie i Narodowi Polskiemu”. Ich patriotyzm miał umacniać wolność i niepodległość Ojczyzny, a dbałość o dobro publiczne i wierność Republice Polskiej miały służyć pożytkowi państwa¹⁸.

Na początku lat dwudziestych XX w. pracownicy więzienni zostali objęci wymogami ustawy o państwowej służbie cywilnej. Po otrzymaniu nominacji do służby stałej urzędnicy oraz niżsi funkcjonariusze składali przed przełożonym przysięgę służbową w przewidzianej przepisami formie¹⁹. Nowoczesny charakter straży więziennej nadano w 1932 r. Podzielono ją wówczas na wyższych i niższych funkcjonariuszy. Podniesiono wymagania formalne stawiane kandydatom do służby. Mianowany funkcjonariusz straży więziennej obejmując służbę składał przed swoim więziennym przełożonym przysięgę²⁰.

Tekst przysięgi utracił część oblicza przysięgi religijnej wyznaniowej, ponieważ rozpoczął się odwołaniem do „Boga Wszechmogącego”, bez słów „w Trójcy Świętej Jedyne”, a kończył wezwaniem do „Pana Boga”, bez wyrazów „i niewinna Syna Jego Męka”. Ponadto

¹⁵ *Dekret Rady Regencyjnej w przedmiocie przysięgi ministrów, urzędników, sędziów i adwokatów z 20 lutego 1918 r.*, Dziennik Praw Królestwa Polskiego z 1918, nr 4, poz. 6, s. 18-19.

¹⁶ Archiwum Państwowe w Warszawie (Milanówek), Więzienie Karne Warszawa Mokotów 1917-1944, sygn. 2, k. 1, 19, 34; sygn. 94, k. 1, 29-31, 49; sygn. 209, k. 1-3, 48.

¹⁷ *Rozporządzenie Rady Ministrów w przedmiocie roty przysięgi dla urzędników i sędziów z 2 grudnia 1918 r.*, Dziennik Praw z 1918, nr 18, poz. 49, s. 136.

¹⁸ Archiwum Państwowe w Warszawie, op. cit., sygn. 2, k. 34; sygn. 94, k. 49; sygn. 209, k. 48.

¹⁹ *Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej*, Dziennik Ustaw z 1922, nr 21, poz. 164, s. 335, 342.

²⁰ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 sierpnia 1932 r. o Straży Więziennej*, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1932, nr 74, poz. 667, s. 1465-1473.

nawiązywał do pierwszego tekstu ułożonego dla urzędników odradzającego się państwa, powrócono bowiem do wartości związanych z działalnością niosącą pożytek Państwu Polskiemu oraz służącą dobru publicznemu²¹.

5. Polska Ludowa

Po II wojnie światowej nadana przez Moskwę nowa władza zerwała z dorobkiem systemu penitencjarnego okresu międzywojennego, podporządkowując więzienia ministrowi bezpieczeństwa publicznego²². Zerwanie z tradycją przedwojenną oraz nadanie więziennictwu nowego charakteru przejawiało się m.in. w tym, że po rozpoczęciu służby funkcjonariusz zamiast „przysięgi” składał „ślubowanie”. Pierwsi nowo przyjmowani funkcjonariusze do służby w aparacie bezpieczeństwa składali ślubowanie na ogół w więzieniu przed bezpośrednim przełożonym²³.

Organizowano także inne formy ślubowania. Niektórzy przedwojenni funkcjonariusze, którym powierzono pełnienie obowiązków naczelników więzień, uroczystie ślubowali 16 lutego 1946 r. w czasie Krajowej Odprawy Naczelników w Potulicach. Ślubowanie odebrał osobiście dyrektor Departamentu Więziennictwa i Obozów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego²⁴.

Z pierwszej powojennej roty ustalonej dla pracowników państwowych Polski Ludowej, która obowiązywała także funkcjonariuszy więziennictwa, usunięto odwołania religijne, a cała uroczystość przybrała całkowicie świecki charakter. Nie było krzyża ani duchownego. Zgodnie z dekretem Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego przysięgano Rzeczypospolitej Polskiej, ponieważ taka nazwa państwa obowiązywała do 1952 r. Wobec braku nowej ustawy zasadniczej rota nawiązywała do zapisów konstytucji marcowej z 1921 r. oraz samozwańczego parlamentu w postaci Krajowej Rady Narodowej, a nie do ostatniej obowiązującej konstytucji kwietniowej z 1935 r., na podstawie której kontynuował swoją działalność emigracyjny rząd polski²⁵.

Po sfalszowanych przez komunistów wyborach parlamentarnych w 1947 r., rada ministrów z prezydentem Bolesławem Bierutem na czele ustanowiła rotę m.in. dla funkcjonariuszy służby bezpieczeństwa publicznego²⁶.

W pierwszej połowie lat siedemdziesiątych XX w. przekształcono strukturę organizacyjną więziennictwa, dostosowując ją do podziału administracyjnego kraju. Z tego względu funkcjonariusze przyjmowani do służby w więzieniach składali ślubowanie w jednostce szczebla wojewódzkiego. Ślubowanie odbierał od nich kierownik działu kadr. Powyższa praktyka została zmieniona w 1975 r. z wejściem w życie nowych przepisów dotyczących roty ślubowania i trybu jego składania. Od tej pory ślubowanie odbierał kierownik jednostki organizacyjnej, w której funkcjonariusz miał pełnić służbę. Minister sprawiedliwości zarządził, aby ceremonia miała charakter szczególnie podniosły, który mieli gwarantować swoją obecnością sekretarz organizacji partyjnej, przedstawiciel komisji pracowniczej oraz bezpośredni przełożony funkcjonariusza. Ślubowanie polegało na powtarzaniu za odbierającym rotę oraz złożeniu podpisów na stosownym protokole. Z roty składanej przez funkcjonariuszy więziennych usunięto nakaz zwalczania wrogów Polski Ludowej, ustanowiony w czasach stalinowskiego terroru. Od tej

²¹ Archiwum Państwowe w Warszawie, op. cit., sygn. 202, k. 9.

²² J. Czołgoszewski, *Więziennictwo okresu stalinowskiego na Warmii i Mazurach w latach 1945-1956*, Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Olsztyn 2002, s. 32-34, 51.

²³ Areszt Śledczy w Olsztynie, akta osobowe nr 336, k. b.p.

²⁴ Archiwum Aresztu Śledczego Warszawa-Mokotów, akta osobowe nr 2649, k. b.p.; Archiwum Aresztu Śledczego w Olsztynie, akta osobowe nr 325, k. b.p.

²⁵ *Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 28 grudnia 1944 r. o ślubowaniu urzędników państwowych i sędziów*, Dz. U. z 1944, nr 18, poz. 94, s. 159-160.

²⁶ *Dekret z dnia 6 października 1948 r. o rocie ślubowania ministrów, funkcjonariuszów państwowych, sędziów i prokuratorów oraz funkcjonariuszów służby bezpieczeństwa publicznego*, Dz. U. z 1948, nr 49, poz. 370, s. 1003.

pory strażnicy mieli być wiernymi sługami PRL-u i stać na straży jego socjalistycznego ustroju. Ponadto z treści zupełnie zniknął obowiązek dotyczący zachowania tajemnicy służbowej, który został zastąpiony odrębnym, bardzo rozbudowanym, poufnym zobowiązaniem dotyczącym ochrony tajemnicy państwowej²⁷.

6. Rzeczypospolita Polska

Zamknięcie PRL-owskiego etapu rozwoju więziennictwa nastąpiło w 1989 r. wraz z symbolicznym upadkiem władzy komunistycznej. W ramach zainicjowanych w 1990 r. reform systemu penitencjarnego zmieniono także rotę ślubowania oraz nadano aktowi uroczysty charakter. Ceremonia przybrała w pełni charakter świecki, a z roty usunięto odniesienia polityczne dotyczące obrony socjalistycznego ustroju PRL oraz obowiązek podnoszenia poziomu uświadamienia politycznego. Od tej pory w swoim postępowaniu funkcjonariusz miał się kierować zasadami humanizmu i poszanowania godności ludzkiej. Nowym elementem roty było odniesienie do honoru oraz godności funkcjonariusza Służby Więziennej. Ślubowanie odbierał kierownik jednostki organizacyjnej lub jego zastępca, a tryb jego składania wymagał powtarzania słów roty za odbierającym ślubowanie²⁸.

Przyjęcie w 1996 r. nowych rozwiązań w zakresie prawa karnego i penitencjarnego znalazło swoje odzwierciedlenie w ustaleniach dotyczących m.in. ceremoniału składania ślubowania. Ustalone zasady ślubowania określały, że kandydat składał je w ciągu miesiąca od dnia przyjęcia do służby. Kandydaci mogli składać ślubowanie w macierzystym zakładzie przed jego kierownikiem lub po ukończeniu kursu przygotowawczego przed komendantem ośrodka szkoleniowego. Z kolei ceremoniał nakazywał, aby ślubowanie odbywało się w odpowiedniej oprawie, w pomieszczeniu z godłem państwa. Oprócz przyjmującego ślubowanie w ceremonii powinni brać udział jego bezpośredni przełożeni, można było także zapraszać innych funkcjonariuszy oraz z udziałem zaproszonych gości. Funkcjonariusze uczestniczący w ceremonii ślubowania występowali w umundurowaniu. W czasie ślubowania kandydat stał na baczność oraz podnosił prawą dłoń, składał palce jak do salutowania i powtarzał za przyjmującym ślubowanie słowa roty. Zakończeniem uroczystości było podpisanie przez składającego i przyjmującego formularzy aktu ślubowania. W rocie przyjętej w 1996 r. inaczej sformułowano zasady wierności funkcjonariusza, które nie odnosiły się bezpośrednio do władz państwa, lecz do konstytucyjnych organów państwa. Utrzymano m.in. ogólne zasady humanizmu, którymi funkcjonariusz miał się kierować w swoim postępowaniu. Natomiast nowym elementem było odniesienie do zasad etyki zawodowej funkcjonariuszy Służby Więziennej²⁹.

Współcześnie obowiązująca rota, została ustalona w 2010 r. W porównaniu z poprzedzającą ją wersją zawiera dwie zasadnicze zmiany. Pierwszą jest bezpośrednie odwołanie do ustawy zasadniczej i zobowiązanie do przestrzegania Konstytucji RP. Drugą jest możliwość dobrowolnego dodania przez funkcjonariusza na zakończenie wygłaszanej roty słów „Tak mi dopomóż Bóg”. Obecnie funkcjonariusze składają ślubowanie według treści ustalonej w 2017 r., która inaczej reguluje tylko zasady przestrzegania tajemnic³⁰. Podniosły charakter nadaje ślubowaniu funkcjonariuszy przyjęty w 2013 r. ceremoniał Służby Więziennej oraz musztry ceremonialnej³¹.

²⁷ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 września 1975 r. w sprawie roty ślubowania i trybu jego składania przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, Dz. Urz. MS z 1975, nr 6, poz. 55.

²⁸ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 lipca 1990 r. w sprawie roty ślubowania i trybu jego składania przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, Dz. Urz. MS z 1990, nr 5, poz. 45.

²⁹ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 1996 r. w sprawie ceremoniału składania ślubowania przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, Dz. Urz. MS z 1996, nr 5, poz. 26.

³⁰ Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, art. 41, tekst jednolity: Dz. U. z 2023, poz. 1683.

³¹ Regulamin nr 1/2013 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 4 czerwca 2013 r. w sprawie ceremoniału Służby Więziennej oraz musztry ceremonialnej, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu, Warszawa 2013, s. 9.

Podsumowanie

Treść przysięgi strażników więziennych na przestrzeni dziejów Polski zawiera kilka cech wspólnych. Elementami stałymi roty od XVI w. do końca II Rzeczypospolitej było odwołanie do Boga, nadające przysiędze wymiar religijny. Po przejściu władzy przez komunistów i powstaniu Polski Ludowej przysięga funkcjonariuszy więziennictwa zastąpiona została ślubowaniem. Ustanowiona rota przybrała całkowicie laicki charakter, ponieważ z treści usunięto odwołania do Boga, a w uroczystościach nie brali udziału duchowni wyznania reprezentowanego przez ślubującego. Negatywny wymiar ślubowaniu nadało sformułowanie dotyczące obowiązku zwalczania wrogów Polski Ludowej. Tym samym funkcjonariusze więzienni, na równi z przedstawicielami innych komunistycznych służb bezpieczeństwa publicznego, włączeni zostali do walki z realnymi i wymagowanymi przeciwnikami politycznymi ówczesnych władz.

Nadanie odpowiedniej rangi ślubowaniu funkcjonariuszy więziennych nastąpiło dopiero po demokratycznych zmianach w Polsce. Obecnie jej składaniu towarzyszy odpowiedni ceremoniał, powróciła także fakultatywna możliwość odwołania się na zakończenie ślubowania do Boga. Złożenie ślubowania w wymiarze symbolicznym stanowi akt wstąpienia w szeregi formacji państwowej, której misją jest zaszczytna służba społeczeństwu.

Streszczenie:

Institucja przysięgi istnieje w Polsce od najdawniejszych czasów. Strażnicy więzienni tak jak inni urzędnicy mieli obowiązek jej złożenia przed objęciem swojego urzędu. Od średniowiecza do końca II Rzeczypospolitej przysięga miała charakter religijny, poprzez odwołanie do Boga. Przysięga strażników więziennych od czasów najdawniejszych do współczesnych na ziemiach polskich nie była jeszcze przedmiotem zainteresowań badawczych. Celem artykułu jest analiza odwołania do Boga w rocie przysięgi strażników więziennych w różnych okresach dziejów Polski. Badaniu poddano źródła archiwalne oraz źródła prawa różnych organów władzy państwowej.

W wyniku dociekań ustalono m.in., że po drugiej wojnie światowej, kiedy kadra więzienna została przez komunistów związana z aparatem bezpieczeństwa publicznego, przysięga została zastąpiona ślubowaniem i przyjęła całkowicie charakter świecki. Współcześnie istnieje możliwość dobrowolnego dodania przez funkcjonariusza Służby Więziennej na zakończenie wygłaszanej rotę słów „Tak mi dopomóż Bóg”.

Słowa kluczowe: odwołanie do Boga, przysięga, rota, strażnicy więzienni.

Summary:

Reference to God in the oath (affirmation) of prison guards in Poland over the centuries

The institution of oath has existed in Poland since the earliest times. Prison guards, like other officials, were required to submit it before taking up their office. From the Middle Ages to the end of the Second Polish Republic, the oath has a religious nature, referring to God.

The oath (affirmation) of prison guards throughout the history of Poland has not yet been the subject of research. The aim of this article is to present and discuss the reference to God in the oath of prison guards in various periods of Poland's history. The research covered both archival sources and sources of law of various state authorities. As a result of the investigations, it was established that after World War II, when the prison staff was associated with the public security apparatus by the communists, the oath was replaced and took on a completely secular character. Nowadays, it is possible for a Prison Service officer to voluntarily add the words "So help me God" at the end of the rote.

Keywords: Reference to God, oath, rota, prison guards.

Bibliografia:

Źródła archiwalne

1. Archiwum Aresztu Śledczego Warszawa-Mokotów, akta personalne nr 2649.
2. Archiwum Aresztu Śledczego w Olsztynie, akta personalne: nr 325; nr 336.
3. Archiwum Państwowe w Suwałkach, Więzienie Suwalskie, sygn. 6.
4. Archiwum Państwowe w Toruniu, Akta Miasta Torunia, Katalog II, sygn. VIII-66.
5. Archiwum Państwowe w Warszawie Archiwum (Milanówek), Więzienie Karne Warszawa Mokotów 1917-1944, sygn. 2, sygn. 94, sygn. 202, sygn. 209.

Źródła prawa

6. Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 28 grudnia 1944 r. o ślubowaniu urzędników państwowych i sędziów, Dz. U. z 1944, nr 18, poz. 94.
7. Dekret Rady Regencyjnej w przedmiocie przysięgi ministrów, urzędników, sędziów i adwokatów z 20 lutego 1918 r., Dziennik Praw Królestwa Polskiego z 1918, nr 4, poz. 6.
8. Dekret z dnia 6 października 1948 r. o rocie ślubowania ministrów, funkcjonariuszów państwowych, sędziów i prokuratorów oraz funkcjonariuszów służby bezpieczeństwa publicznego, Dz. U. z 1948, nr 49, poz. 370.
9. Instrukcja dla więzień i zakładów karnych Królestwa Polskiego, Drukarnia S. Orgelbranda, Warszawa 1859.
10. Instrukcja więzienna, dnia 17 września 1823 r., Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego: Wydział Spraw Wewnętrznych, cz. VI, O aresztach i więzieniach, t. I, Drukarnia S. Orgelbranda, Warszawa 1868.
11. Regulamin nr 1/2013 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 4 czerwca 2013 r. w sprawie ceremoniału Służby Więziennej oraz musztry ceremonialnej, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu, Warszawa 2013.
12. Reskrypt Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego z dnia 11 czerwca 1918 r. oraz tymczasowe przepisy służbowe dla urzędników państwowych, Dziennik Praw Królestwa Polskiego z 1918, nr 6, poz. 13.
13. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 sierpnia 1932 r. o Straży Więziennej, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1932, nr 74, poz. 667.
14. Rozporządzenie Rady Ministrów w przedmiocie roty przysięgi dla urzędników i sędziów z 2 grudnia 1918 r., Dziennik Praw z 1918, nr 18, poz. 49.
15. Устав о Службе по определению отъ правительства, Сводъ законовъ Российской империи, т. III, ст. 185, Санктпетербургъ 1876.
16. Ustawa o Służbie Cywilnej w Królestwie Polskiem, dnia 10 (22) marca 1859 r., art. 10, Dziennik Praw Królestwa Polskiego z 1859, nr 162, t. LIII.
17. Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, tekst jednolity: Dz. U. z 2023, poz. 1683.
18. Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej, Dziennik Ustaw z 1922, nr 21, poz. 164.
19. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 września 1975 r. w sprawie roty ślubowania i trybu jego składania przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, Dz. Urz. MS z 1975, nr 6, poz. 55.
20. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 lipca 1990 r. w sprawie roty ślubowania i trybu jego składania przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, Dz. Urz. MS z 1990, nr 5, poz. 45.
21. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 1996 r. w sprawie ceremoniału składania ślubowania przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, Dz. Urz. MS z 1996, nr 5, poz. 26.

Literatura

22. Czołgoszewski J., *Więziennictwo okresu stalinowskiego na Warmii i Mazurach w latach 1945-1956*, Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych, Olsztyn 2002.

23. Dalewski Z., *Władza, przestrzeń, ceremonia. Miejsce i uroczystość inauguracji władcy w Polsce średniowiecznej do końca XIV w.*, Wyd. Neriton, Warszawa 1996.
24. Hube R., *Roty przysięg krakowskich z końca wieku XIV*, „Biblioteka Warszawska” 1874, t. 4.
25. Jemielity W., *Przysięga władcom Królestwa Polskiego z udziałem duchowieństwa katolickiego*, „Prawo Kanoniczne” 2002, nr 45/3-4.
26. Kowalewicz H., Kuraszkiewicz W., *Wielkopolskie rotы sądowe XIV-XV wieku*, t. I-V, Państwowe Wyd. Naukowe, Poznań-Wrocław 1959-1981.
27. Maroń G., *Instytucja ślubowania prokuratorskiego w polskim porządku prawnym*, „Prokuratura i Prawo” 2019, nr 11-12.
28. Rafacz J., *Więzienie marszałkowskie w latach 1767-1795*, Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Lwów 1932.
29. Rogowski P., *Przysięga w średniowiecznym prawie polskim*, Wyd. KUL, Lublin 2016.
30. Suproniuk J., *Miejskie służby porządkowe a społeczeństwo w Polsce XIV-XVI w.*, „Przegląd Historyczny” 1999, nr 90/2.
31. Targowski M., *Dzieje toruńskiego więziennictwa od średniowiecza do końca XVIII wieku*, [w:] Szatkowska A., Horowski J. (red), *Areszt Śledczy w Toruniu. Historia i teraźniejszość*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2014.
32. „Тюремный Вестникъ” 1894, № 8.
33. Wiencierz P., *Iuramentum na inaugurację władzy w mieście średniowiecznym. Przykład Krakowa*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2017, t. LXIX, z. 2.

e-mail: jerzy.czolgoszewski@uwm.edu.pl; tel. 601 888 827
adres do korespondencji: 11-041 Olsztyn, ul. Kmicica 19B